

СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕЗІЇ Й. БРОДСЬКОГО

Інна ПЕРЦОВА (Кропивницький, Україна)

У статті розглядаються актуальні проблеми художнього перекладу: особливості відтворення мовленнєвого стилю автора, співвідношення контексту автора та контексту перекладача, збереження емоційного забарвлення, неспівпадіння стилістичної виразності слів в оригіналі та перекладі тощо.

Відтворити у перекладі всі конструктивні елементи оригіналу неможливо – це б призвело до спотворення першотексту. Тож основна мета перекладу – досягти семантичної еквівалентності оригіналу, зберегти його експресивно-стилістичні ознаки та відбити неповторну індивідуальність художнього стилю автора.

З одного боку, специфіка перекладу близькоспоріднених мов – спокуса, що вабить своєю легкістю, адже лінгвістична та ментальна близькість слов'ян повинна полегшувати процес перекладу. З іншого, навіть переклад на рівні близькоспоріднених мов, якими є російська та українська, також має свої особливості в функціонально-естетичному та формально-лінгвістичному аспектах. Ігнорування національно-мовних традицій, що визначають сутність хоч і генетично близької, але все ж таки іншої мови, при перекладі може призвести до значних ідейно-художніх втрат.

Справжній перекладач, вносячи свої інтерпретації, використовуючи певні семантичні трансформації, через призму мови перекладу повинен відтворити національний дух оригіналу.

У статті на конкретних прикладах аналізуються семантичні перетворення у процесі перекладу поезії російського поета Й.Бродського українською мовою. Бродському властиве недискриміноване ставлення до різних пластів російської мови. Його мова – сплав незвичайно різномірних елементів: поет вводить у свої вірші архаїзми та вульгаризми, технічну термінологію та іншомовні слова. Тож, перекладати Бродського – справа складна, адже необхідно максимально передати російський текст, відтворити зауважовані цитати, гру слів та алюзії. Серед семантичних трансформацій найбільш поширені: семантичні заміни (у тому числі контекстуально-семантичні); антонімічні трансформації; опущення.

Ключові слова: переклад, оригінал, алюзія, стилістика, еквівалент, семантика, конотація, перекладацькі відповідності, семантичні трансформації, близькоспоріднені мови.

В статье рассматриваются актуальные вопросы художественного перевода: особенности отражения языкового стиля автора, соотношение контекста автора и контекста переводчика, сохранение эмоциональной окраски, несоответствие стилистической выразительности слов в оригинале и переводе и др.

Воссоздать в переводе все конструктивные элементы оригинала невозможно – это бы привело к искажению первоисточника. Потому основная цель перевода – достичь семантической эквивалентности с оригиналом, сохранить его экспрессивно-стилистические особенности и отразить неповторимую индивидуальность художественного стиля автора.

С одной стороны, специфика перевода близкородственных языков – соблазн кажущейся легкости в отличие от языков неродственных. С другой, даже перевод на уровне близкородственных языков, какими являются русский и украинский, также имеет свои особенности в функционально-эстетическом и лингвистическом аспектах. Игнорирование национально-языковых традиций, что определяют сущность хоть и генетически близкого, но все-таки другого языка, при переводе может привести к существенным идейно-художественным потерям.

Настоящий переводчик, внося свои интерпретации и используя определенные семантические трансформации, через призму языка перевода должен воспроизвести национальный дух оригинала.

В статье на конкретных примерах анализируются семантические преобразования в процессе перевода поэзии русского писателя И. Бродского на украинский язык. Среди семантических трансформаций самые распространенные: семантические замены (в том числе и контекстуально-синонимические); антонимические трансформации; опущения.

Ключевые слова: перевод, оригинал, аллюзия, стилістика, еквівалент, семантика, коннотація, перекладацькі відповідності, семантичні трансформації, близькородственні мови.

This paper reviews the current problems of literary translation: special aspects of rendering of the author's style, correspondence between author's and translator's contexts, retaining the emotional colouring, mismatching of stylistic expressiveness of the source and target language words, etc.

It is impossible to render all structural elements of the source language into target language – this would lead to a distortion of the source language content. So, the main objective of translation is to ensure that the target language content is semantically adequate to the source language content, while retaining its stylistic and expressive features and conveying the author's unique style and individuality.

On the one hand, the specificity of translation between cognate languages is the apparent ease that poses temptation to a translator, since the mental closeness of Slavs must be facilitating the translation. On the other hand, even a translation between cognate languages, which is particularly the case of Russian and Ukrainian, also has its peculiarities in terms of functionally aesthetic and formal linguistic aspects. The disregard of national language traditions determining the essence of a foreign, though genetically similar, language may result in considerable loss of messages and artistic expression during translation.

A true translator must, while introducing his or her interpretations and using certain semantic transformations, convey the national spirit of the original text by means of the target language.

The paper uses the specific examples to review the semantic transformations during translation of poetry by Russian poet J. Brodskiy into the Ukrainian language. Brodskiy has an unbiased attitude towards different layers of the Russian language. His language is the blend of extraordinarily diverse elements: the poet uses in his verses archaisms and vulgarisms, technical terms and loan words. So, translating Brodskiy is the difficult task, because it requires that the Russian text be rendered to the greatest possible extent and all implicit quotes, word plays and allusions be reproduced. The most common semantic transformations include: semantic substitutions (including contextual-semantic); antonymic transformations; omissions.

Keywords: translation, target language content, original text, source language content, allusion, stylistics, equivalent, semantics, connotation, translation equivalents, semantic transformations, cognate languages.

Проблеми художнього перекладу вирішуються в залежності від специфіки мов, що приймають участь у цьому процесі. Природно, що із збільшенням семантичних та генетичних відстаней між мовами збільшуються труднощі передачі інформації з однієї мови на іншу.

Специфіка перекладу близькоспоріднених мов – спокуса, що вабить своєю легкістю, на відміну від мов неспоріднених. Разом з тим художній переклад на рівні близькоспоріднених мов, якими є російська та українська, також має свої особливості в функціонально-естетичному та формально-лінгвістичному аспектах. При перекладі на іншу мову неможливо зберегти все: повне збереження всіх смислових елементів спричинило б зміни у формі, а формальні елементи в поетичному творі мають як змістову, так естетичну цінність.

Проблеми художнього перекладу були колом наукових інтересів Ю.М. Лотмана, Я.І. Рецкера, В.М. Жирмунського, А.А. Потебні, Л.С. Бархударова, О.В. Федорова. Ними представлено загальні положення щодо теорії та проблем перекладу: адекватності, еквівалентності, семантичної та прагматичної адаптації тексту тощо. Проте постійний розвиток перекладознавства визначає необхідність звернення до актуальних проблем та особливостей художнього перекладу. Для семасіологів важливість якості перекладу при дослідженні смислового навантаження слова в умовах художнього тексту є безспірною і всіма визнаною. Цим і зумовлена актуальність нашого дослідження. Крім того, перекладознавча проблематика аналізується на матеріалі поезії Й.Бродського, переклади творів якого дуже рідко ставали предметом подібного дослідження. Мета статті полягає в дослідженні специфіки, проблем російсько-українського перекладу із семантичної точки зору та аналізі смислових трансформацій поетичного тексту.

В історію поезії ХХ століття Йосиф Бродський увійшов як поет-експериментатор, що постійно звертався до нових форм і засобів висловлення. У витоках його творчих імпульсів знаходиться прагнення розірвати пута, які робили літературу полонянкою політики, пануючих у поезії стереотипів. Відхилення від стилістичних традицій, образно-асоціативних стереотипів стало законом творчого мислення Й.О. Бродського, характерною рисою його творчого методу. Світовідчуття Бродського (як і будь-якого іншого художника еміграції) визначається ментальністю, що сформувалась на основі стосунків з новою культурою. На індивідуальному рівні інший культурно-мовний пейзаж впливає на внутрішню атмосферу художника, визначає інший кут зору, створює особливу напругу між психологічним багажем, естетичними поглядами і незвичайним середовищем, слугує джерелом творчої енергії, що перетікає в нове слово. Бродському властиве недискриміноване ставлення до різних пластів російської мови. Його мова – сплав незвичайно різнорідних елементів: поет вводить у свої вірші архаїзми та вульгаризми, технічну термінологію та іншомовні слова. Тож перекладати Бродського – справа складна, адже необхідно максимально передати російський текст, відтворити завуальовані

цитати, гру слів та алюзії. Сам поет вважав, що тканина змісту під час перекладу його творів повинна бути якомога краще збережена.

У перекладі поезії виділяють наступні категорії відповідностей: 1) перекладацькі відповідності; 2) перекладацькі трансформації.

Навіть у перекладах творів Бродського можна знайти повну відповідність мовного матеріалу оригіналу, що зумовлено близькістю мов:

<i>Он здесь бывал: еще не в галифе – в пальто из драпа; сдержанный, сутулый.</i>	<i>Він тут бував: іще не в галифе – в пальті із драпа; стриманий, сутулий (переклад А. Секретарьова).</i>
--	---

Усі слова в наведеному поетичному фрагменті мають еквівалентні відповідності в перекладі та характеризуються тотожністю смислу, а також збігом формальних (структурних) та змістових (лексико-семантичних) елементів двох мов.

Під перекладацькою трансформацією розуміється семантичне перетворення. Трансформація семантичної структури проявляється в заміні лексичної одиниці словом чи словосполученням іншої внутрішньої форми, що актуалізує певні семи слова спорідненої мови. Заміни – найбільш поширений вид семантичної трансформації.

Кольоропозначення оригінального тексту іноді перекладається лексемою зі значенням іншого кольорового відтінку, що стає можливим завдяки спільним семам:

<i>Тьма скрадывает, сказано, углы. Квадрат, возможно, делается шаром, и, на ночь глядя залитым пожаром, багровый лес незримому курлы беззвучно внемлет порами коры;</i>	<i>Пітьма, це факт, приховує кути. Квадрат не відрізняється від вежі, і проти ночі кольором пожежі чутливий ліс аж тягнеться туди, де галас журавлиної юрби (переклад К. Доніна);</i>
---	---

Такі зміни не ведуть до смислового спотворення оригінального тексту. Відомо, вогонь – прототип червоного кольору. Тому семантичний контекст твору не порушений, адже смислові компоненти епітету «багрянний» реалізовані перекладачем у словосполученні «колір пожежі». Перекладач обирає кольорову характеристику, можливу для реалії, що описується, не порушуючи при цьому прагматичної функції кольоропозначень.

Іноді перекладачі відмовляються від повних еквівалентів кольорових прикметників оригіналу, замінюючи їх на лексеми з характерним кольоровим забарвленням, які містять імпліцитні семи кольору, що сприяє досягненню адекватності перекладу:

<i>В окне маячат белые, как девство, крыши, и колокол гудит. Уже темно.</i>	<i>Бачу за вікном, сніг на дахах, незайманий, як дівство. Вже сутінки. На вежі дзвін гуде (переклад А. Секретарьова).</i>
---	---

Семантичні трансформації часто супроводжуються граматичними змінами, що пов'язано з розбіжностями граматичних структур російської та української мов. Такий вид трансформації як антонімічний переклад являє собою заміну будь-якого поняття, наявного в оригіналі, протилежним поняттям у перекладі із відповідною перебудовою всього висловлювання для збереження незмінного плану змісту [5, с. 48]:

<i>И в утку устраивает вечный недостаток объездчику, стреляющему в утку.</i>	<i>і жартома, між ділом, об їждчику під лікоть піддає, щоб той ніколи качки не поцілив (переклад А. Секретарьова).</i>
--	--

Стверджувальна конструкція оригіналу в перекладі замінена на заперечливу, яка абсолютно точно відтворює смисл поетичних рядків оригіналу.

Сутність контекстуально-синонімічних заміни під час перекладу полягає в тому, що перекладач прагне знайти таке слово чи словосполучення, яке хоча і не відповідає значенню оригіналу, але із необхідною точністю відтворює його зміст у конкретному контексті:

Осенний вечер. Якобы с Каменной.

Сумні часи. Неначебто з Ерато

(переклад К. Доніна).

Поза наведеного фрагменту слова «осінній» та «сумний» не сприймаються як синоніми в силу свого різного смислового наповнення. Проте в значенні слова «осінній» на асоціативному рівні наявні негативні (пов'язані зі сумом, журбою) емоційні елементи смислу. Тож актуалізація імпліцитних сем епітета «осінній» дозволяє передати в перекладі («сумні часи») як смисл словосполучення «осенний вечер», так й емоційне забарвлення цього фрагменту. Перекладач у цих рядках навіть вдався до збереження образів з античної міфології. Хоча, безперечно, ім'я музи любовного співу Ерато більш відоме читачу, ніж німфи струмків Камени.

Переклад початкових словесних образів з мови на мову вимагає певних трансформацій, що допомагають зберегти або модифікувати вихідну емоційно-естетичну інформацію. Услід за Л. М. Меншиковим, ми вважаємо, що «віршований переклад має відтворювати оригінал, а не фантазії перекладача» [4, с. 10]. Для забезпечення адекватного перекладу перекладачеві потрібно без спотворень передавати смислове та стилістичне навантаження оригіналу.

У наступному фрагменті перекладач теж вдався до контекстуально-синонімічної заміни:

Подруга милая, кабак все тот же.

*Все та же дрянь красуется на стенах,
все те же цены.*

О мила жінко, в цій корчмі знайомій

*ніяких змін. На стінах мазанина
та ж сама. Як і ціни*

(переклад А. Секретарьова).

Синонімія слів «дрянь» / «мазанина» заснована на тотожності сем, що входять до семантичної структури цих слів (дрянь – «нечто плохое, негодное; плохие вещи»; мазанина – «невміло, погано зроблений малюнок»). При перекладі можуть опускатися деякі елементи оригіналу з метою компресії тексту. Але достатньо уявити цей поетичний фрагмент без дієслова «красуется» – і семантичний, а також емоційний заряд фрази суттєво знижується. Український переклад втратив його. Разом з ним іронія Бродського, яка відчувалась завдяки контекстуальній співвіднесеності слів оригіналу «дрянь красуется», у перекладі також загубилась. Отже, варто вважати, що емоційна еквівалентність фрази оригіналу перекладачем не досягнута.

У перекладі К. Доніна «Двадцять сонетів до Марії Стюарт» викликає питання не зовсім виправдана, на наш погляд, заміна слова «скоты» на «хуї». Можливо, це пов'язано із необхідністю збереження ритмічної організації вірша:

Мари, шотландцы всё-таки скоты.

*В каком колене клетчатого клана
предвиделось, что двинешься с экрана
и оживишь, как статуя, сады?*

Марі, шотляндці все ж таки хуї.

*Кому з усієї строкатої родини
примарилось, що рипнешся з картини
та будеш жвавити, як мумія, гай?*

Проте семантичні розбіжності в текстах оригіналу і перекладу важко пояснити фактами самої мови. Перекладач спотворює емоційне забарвлення слів та надає зовсім нового відтінку тексту. Експресивного резонансу надають перекладу слова «хуї» та «рипнешся». Смысл всього поетичного уривку змінюється, адже слова мають зовсім іншу конотацію. У результаті авторська іронія втрачається. Сам Бродський переклав перший рядок цього фрагменту англійською так: "Mary, I call them pigs, not Picts, those Scots" (тобто від свиней до Піктів (середньовічних варварів) [2]. Так, автор і у власному перекладі виводить на словесну поверхню іронію, сарказм; лексика позбавлена романтичного ореолу та ліричної інтонації, але немає і натяку на вульгарність, як це спостерігаємо в українському перекладі. Тож, будь-які лексичні трансформації вимагають від перекладача почуття міри, аби не втратився аромат оригіналу.

Або ще:

Використання алюзивних висловів має стилістичне завдання. При перекладі алюзій перекладач має зберегти їх асоціативний фон, тобто викликати весь той комплекс асоціацій, що викликає алюзія в оригіналі. Цитата із класики налаштовує на романтичну хвилю. З цим зарядом ми читаємо оригінал далі, і тут розуміємо, що нас ошукали:

*Где встретил Вас. И в силу этой
встречи,
и так как "всё бывшее ожгло
в отжившем сердце", в старое зеркало
вложив заряд классической картечи,
я трачу что осталось русской речи
на ваш анфас и матовые плечи.*

*Де я зустрівся з Вами.
І зустріч ця мені вертає дні
минулого, її класичне "ні",
моє діряве серце, і словами,
від мови української сміттям,
я пецу плечі і обличчя Вам (переклад К.
Доніна).*

Ефект від розбіжності стилістичного очікування, що народилося після згадки про вірш Тютчева та новим стильовим рішенням теми слугує засобом посилення експресії поетичного твору. На жаль, у перекладі автор не тільки не відтворив стилістичні функції алюзії, а взагалі втратив зв'язок з нею. Питання викликає й правомірність заміни лексеми «русской» на «української».

Завдяки використанню алюзій у поезії Бродського завжди виникає досить несподіваний ефект:

*Я Вас любил. Любовь ещё (возможно, что
просто боль) сверлит мои мозги.*

*Я Вас. Кохання ще (чи, може,
біль звичайнісінький) мій мозок розрива
(переклад К. Доніна).*

Алюзія, що міститься у першому рядку створює певний піднесений тон, потім поет відсуває в сторону пушкінський оригінал, щоб у кінці виступити з власним номером [3, с.53]. Знову ліризм блокується скепсисом та сарказмом. Ці інтертекстуальні зв'язки з Пушкіним у процесі перекладу, на жаль, руйнуються.

Отже, розглядаючи проблематику перекладу поетичних творів, слід звернути увагу на прагматичну цінність перекладу в цілому та всіх його значущих елементів. Перекладачі вимушені звертатись до семантичних трансформацій для того, щоб зберегти смислову та ритмічну організацію вихідного тексту, його стилістичне забарвлення, емоційний фон. Оскільки смислова інформація поетичної фрази вимагає завжди ретельного вибору слова, щоб отримати максимально точно відбиття в перекладі, то вирішення перекладацької задачі залежить, як від вдалого вибору слова, так і від його граматичної категорії, тобто – від збереження цілісної семантико-стилістичної системи твору словесного мистецтва.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бродский. Двадцать сонетов к Марии Стюарт. Перевод на украинский Константина Донина / К. Донин. – Режим доступу: <http://www.guelman.ru/slava/texts/maria.htm>
2. Вейцман О. Слово в переводе. – Слово\Word. – 2007, 56 / О. Вейцман. – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/slovo/2007/56/ve36.html>
3. Жолковский А. «Я вас любил...» Бродского: интертексты, инварианты, тематика и структура // Поэтика Бродского / Сборник научных трудов под ред. Л.В. Лосева. – №1. : Эрмитаж, 1986. – С. 36-63.
4. Меньшиков Л. Н. Китайская поэзия в переводах Льва Меньшикова / Л. Н. Меньшиков. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2007. – 304 с.
5. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М., – 1974. – С.40-48.
6. Секретарев А. Стихи / А Секретарев. – Режим доступу: <https://www.stihi.ru/2009/03/11/4041>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Перцова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної літератури та компаративістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: семасіологія, стилістика, семантичні аспекти перекладу.